

Damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen

LEO VAN BREUKELN, GEERT GROOT BRUINDERINK, SIP VAN WIERN,
RIK SCHOON EN MICHIEL HOOTSMANS.

Gemeentewaterleidingen heeft in samenwerking met Alterra en Wageningen Universiteit een notitie geschreven waarin een dilemma wordt geconstateerd bij het beheer van damherten. Hoewel de ontwikkeling van de damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD) de directe aanleiding vormt voor het schrijven van de notitie, is deze van meer dan alleen lokaal belang doordat damherten op meer plaatsen in Nederland voorkomen, maar ook omdat de problematiek in grote mate geldt voor grote zoogdieren in het algemeen.

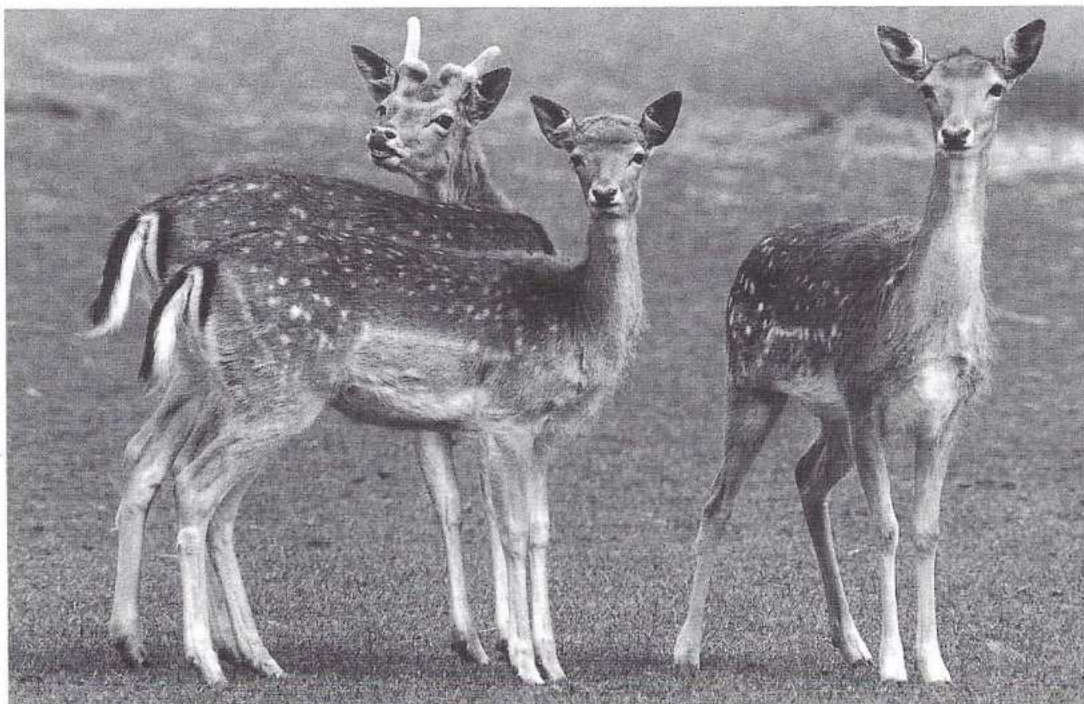
Het rijksbeleid aangaande natuurbeheer gaat er onder meer vanuit dat er zo min mogelijk wordt ingegrepen in ecologische processen. Hierdoor kan het meest worden aangesloten bij de natuurlijke zelfregulerende processen, waardoor zoveel mogelijk tegemoet gekomen wordt aan de wens te komen tot 'natuurlijkheid'. Meestal wordt hierbij vooral aan abiotische processen en vegetatiesuccessie gedacht, maar het geldt ook voor dierpopulaties. Ook maatschappelijk is er een duidelijke tendens om zo min mogelijk in te grijpen, getuige de vele artikelen in diverse media tegen jacht en bijvoorbeeld de rechtszaak die de Stichting Duin-

behoud heeft aangespannen tegen het ministerie van LNV, om de jacht in De Manteling van Walcheren te stoppen. In 1997 besloot het gemeentebestuur van Amsterdam de beheersjacht op reeën in de AWD, als experiment voor vijf jaar, te beëindigen. Dit omdat het beheer van de populatie als niet noodzakelijk werd gezien.

Een dilemma

Tegengesteld aan deze ontwikkeling is de toenemende intolerantie ten aanzien van het lijden van dieren en schade veroorzaakt door dieren op agrarische gronden en in het verkeer. Ook dit blijkt uit een stroom artikelen en ingezonden stukken in de media; er zijn zelfs kamervragen hierover gesteld. Vooral de grote grazers in de Oostvaardersplassen hebben het in ieder geval wat aandacht betreft zwaar te verduren. Recent hebben Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten hun ethische richtlijnen aangaande het beheer van dierpopulaties gepubliceerd en de rijksoverheid heeft de Leidraad Grote Grazers uitgebracht. In deze laatste wordt het beleidskader aangegeven voor de om-

In 1990 waren in de AWD minimaal 7 damherten aanwezig en in 1999 bleek dat aantal opgelopen tot minimaal 117 individuen, geteld op 3400 ha (3,4/100 ha). Er blijkt sprake van een exponentiële toename, met een gemiddelde jaarlijkse groei over die periode van 26,5%. (foto: Henk Harmsen).

Een gemiddeld damhert consumeert ongeveer 400 kg droge stof per jaar. Damherten houden van wilde kardinaalsmuts, meidoorn en (jonge) zomereik (foto: Frits van Daalen/Foto Natura).

gang met runderen, paarden en schapen in natuurterreinen. Terreinbeheerders worden geacht deze Leidraad te volgen. De Leidraad geldt overigens niet voor de hoefdieren die onder de Jachtwet en de Flora- en faunawet vallen, zoals het Damhert. Kenmerkend voor alle genoemde beleidsnotities is dat aangaande het ingrijpen uiteindelijk een beroep wordt gedaan op het gezond verstand van de beheerders, maar deze zien zich juist geplaatst voor een maatschappelijk dilemma. Zoals reeds gezegd is recent de beheersjacht op reeën in de AWD stopgezet en de effecten daarvan op de populatie, het ecosysteem en de omgeving worden sindsdien onderzocht. In de AWD leeft sinds de jaren vijftig echter ook een populatie damherten. Deze damherten zijn

Rond 2010 zullen er minimaal ongeveer 700 tot 1200 damherten aanwezig zijn in de Amsterdamse Waterleidingduinen (foto: Wil Meinderts/Foto Natura).

nooit bejaagd geweest, want aanvankelijk leek de populatie niet of nauwelijks te groeien. Sinds de jaren negentig blijkt het aantal echter exponentieel toe te nemen. Ook in het ten noorden van de AWD gelegen Nationaal Park Zuid-Kennemerland komen damherten voor. Deze populatie is kleiner dan in de AWD, maar groeit eveneens. Algemeen wordt aangenomen dat er uitwisseling bestaat (of tenminste heeft bestaan) tussen beide populaties, maar de omvang van deze uitwisseling is onduidelijk. Ook op de Veluwe en in De Manteling van Walcheren leven populaties damherten. Het Damhert is niet zomaar vergelijkbaar met het Ree. Het Ree is een klein, ten minste een deel van het jaar solitair levend, vrij schuw, verborgen levend dier en in zijn voedselkeuze

Damherten zijn vooral bekend uit het hertenkamp. Zelfs in de Amsterdamse Waterleidingduinen lijkt een ontmoeting met een damhert soms op een bezoek aan de kinderboerderij (foto: Piet Munsterman/Foto Natura).

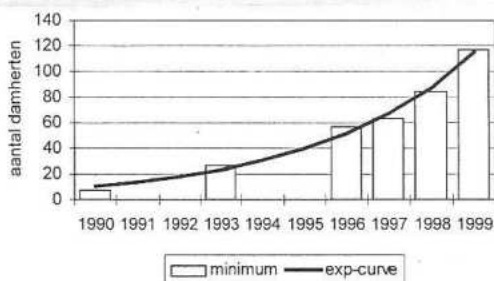
is hij vrij kritisch. Het Damhert is een stuk groter, leeft meestal in groepen, mijdt open (agrarische) gebieden niet en heeft bovendien een breder voedselspectrum waarin grassen een belangrijker rol spelen dan bij reeën. Daardoor is voedsel vermoedelijk veel minder snel een beperkende factor en kan de populatie dus tot grotere hoogte doorgroeien dan bij reeën het geval is.

Het lijkt waarschijnlijk dat de gevolgen van de aanwezigheid van de damherten voor zowel de beheerder van de AWD als de directe omgeving veel duidelijker waarneembaar zullen zijn dan van reeën. De beslissing om de populatie reeën (voorlopig) niet te beheren kan ons inziens dus ook niet zonder meer worden toegepast op de damherten. Er is een gedegen afweging nodig van de belangrijkste voor- en nadelen van diverse beheersstrategieën waarbij zowel technische, ecologische als ethische aspecten een rol spelen.

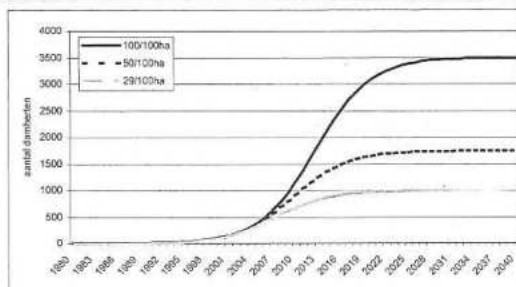
De maatschappelijke wens te komen tot meer natuurlijkheid in natuurgebieden samen met de lage acceptatiegraad van schade door en lijden van dieren stelt de beheerder dus voor een di-

Figuur 1: Aantalsontwikkeling van damherten in de AWD op basis van de minimale populatie-omvang (minimum) en de daarmee bepaalde exponentiële groeicurve (exp-curve).

Figuur 2: Voorspelde groei op basis van de huidige groeisnelheid, volgens drie scenario's.

lemma. Dit vormt de belangrijkste aanleiding voor Gemeentewaterleidingen om middels de genoemde notitie ruim aandacht te vragen voor de recente ontwikkeling van de damhertenpopulatie in de Amsterdamse Waterleidingduinen.

Verwachte groei van de populatie damherten
In 1990 waren in de AWD minimaal 7 damherten aanwezig en in 1999 bleek dat aantal opgelopen tot minimaal 117 individuen, geteld op 3400 ha (3,4/100 ha). Er blijkt sprake van een exponentiële toename, met een gemiddelde jaarlijkse groei over die periode van 26,5% (Fig.1). Een schatting van de werkelijke populatiegrootte is momenteel 300 à 350 dieren. Het is niet te verwachten dat de berekende exponentiële groei zich de komende jaren onverminderd blijft voortzetten. Ten gevolge van competitie om hulpbronnen (voedsel of ruimte) neemt bij veel dieren op den duur de groeisnelheid af en leidt dit uiteindelijk tot een stabilisatie rond een evenwicht tussen voedselaanbod en -consumptie, de draagkracht. Helaas is een dergelijk populatieverloop voor damherten nog nooit vastgesteld, omdat voor zover ons bekend niemand een populatie heeft laten doorgroeiën totdat het evenwicht werd bereikt. Bovendien zijn van veel populaties de gegevens niet gedocumenteerd. In de schaarse literatuur worden voor damherten dichtheden genoemd van 8 tot 100 en zelfs 180 per 100 ha, maar al deze populaties worden beheerd middels afschot en vaak bijgevoerd. In onze voorspellingen zijn we analoog aan edelherten, toch uitgegaan van uiteindelijke stabilisatie. Het niveau waarop dat gebeurt, is afhankelijk van de hoeveelheid beschikbaar voedsel en is nog niet bekend, maar op basis

van literatuur en anekdotes zijn we uitgegaan van drie groeiscenario's, maximaal 29, 50 en 100 per 100 ha (Fig. 2).

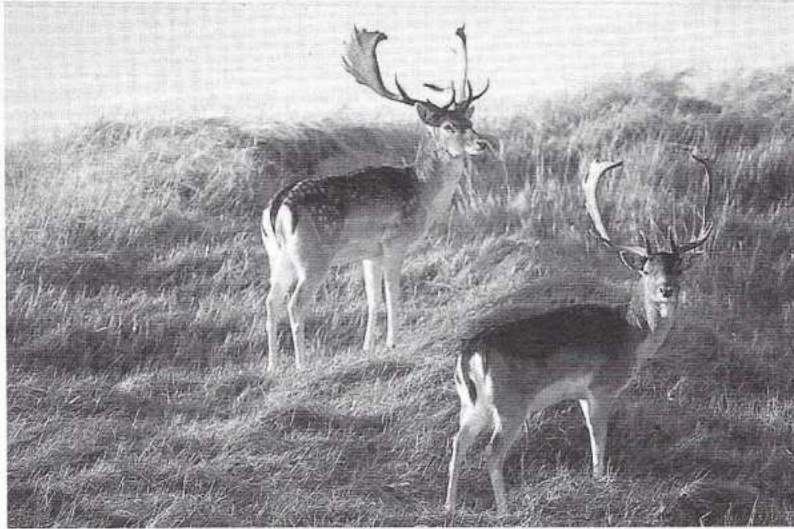
Afhankelijk van het gekozen groeiscenario blijkt dat er rond 2010 ongeveer 700, 900 of 1200 damherten aanwezig zullen zijn. Belangrijk is hierbij dat dit is berekend op basis van een geschatte minimale populatieomvang; in werkelijkheid zullen genoemde aantallen dus eerder worden bereikt.

Effecten op het duinecosysteem

Een gemiddeld damhert consumeert ongeveer 400 kg droge stof per jaar (2) en de primaire productie van het duingebied wordt geschat op ongeveer 4 ton/ha. Dat betekent dat bij een dichtheid van 100 damherten/100 ha, 10% van de totale vegetatieproductie wordt weggenomen; te weinig voor een duidelijk merkbare invloed. Gezien het feit dat de ruigere grassen bovendien weinig voorkomen in het dieet, is er dus nauwelijks een terugdringend effect te verwachten op het proces van vergrassing. Op enkele sterk geprefereerde soorten zoals Wilde kardinaalsmuts, meidoorn en (jonge) Zomereik zal de invloed echter wel groot zijn! Dit zijn soorten die nu in zekere mate beeldbepalend zijn voor de AWD en de kalkrijke duinen in het algemeen.

In een open systeem als de AWD is voor de draagkracht niet (alleen) het voedselaanbod binnen de AWD bepalend, maar waarschijnlijk (ook) het aanbod op de aangrenzende weilanden en bollenvelden. In tijden van schaarste (vermoedelijk de winter) vormen deze namelijk een uitstekende extra hoogwaardige voedselbron. Bij benutting van deze extra voedselbron kan de populatie dus boven de draagkracht van de AWD zelf uitgroeien en daardoor in principe zelfs leiden tot overbegrazing van met name geprefereerde soorten in het duingebied. De trek van grote hoefdieren naar rijkere voedselgronden in de winter is overigens in grote natuurlijke eenheden een normaal verschijnsel. Daarom wordt er bijvoorbeeld gestreefd naar ecologische verbindingen tussen de hoge, droge Veluwe en de uiterwaarden.

Verder wordt verwacht dat het aantal reeën als gevolg van directe voedselconcurrentie duidelijk zal afnemen; het Damhert is immers groter, flexibeler in zijn voedselkeuze en minder schuw van aard dan het Ree. Op de Veluwe is een vergelijkbaar proces tussen Edelhert en Ree geconstateerd (1). Veranderingen in de aantalsverhoudingen tussen soorten ten gevolge van vegetatiesuccessie, competitie en facilitatie zijn overigens ook weer een normaal, natuurlijk verschijnsel.

In De Kennemerduinen en de Amsterdamse Waterleidingduinen zijn sinds de jaren vijftig damherten aanwezig. In de AWD zijn deze damherten zijn nooit bejaagd geweest, want aanvankelijk leek de populatie niet of nauwelijks te groeien. In De Kennemerduinen werd wel op deze dieren gejaagd.
(foto: Henk Verdonk)

Effecten op de omgeving

Als de dieren het terrein verlaten kan schade ontstaan op agrarische velden, maar ook in het verkeer. Daarbij zullen de gevolgen van een aanrijding met een Damhert groter zijn dan met het veel kleinere en lichtere Ree. Bovendien vluchten reeën meestal zo snel mogelijk een weg over naar de dekking, terwijl damherten veel langer rustig blijven staan kijken en helaas is bekend dat hertachtigen slecht hoge snelheden (>60km/uur) kunnen inschatten. Bij de huidige dichtheid blijken jaarlijks reeds enkele malen damherten op de wegen in de omgeving te worden gesignaleerd. Hoewel het voor de hand ligt dat de kans hierop toeneemt bij een toenemend aantal damherten, is de werkelijke relatie tussen dichtheid en kans op incidenten onbekend. Een grotere competitie om voedsel dwingt ze misschien meer op zoek te gaan naar nieuwe bronnen, maar de groeps-grootte neemt ook toe bij hogere dichtheden, hetgeen wellicht de kans op een aanrijding juist doet afnemen.

Wat kun je als beheerder doen?

Ecologisch is het wenselijk zo min mogelijk in te grijpen in de natuur en is het van groot belang leefgebieden te vergroten en verdere versnippering van leefgebieden te voorkomen. Het rijksbeleid is hier ook nadrukkelijk op gericht en in het Natuurbeleidplan zijn de duinen aangewezen als een van de kerngebieden in dit beleid. Volgens het Structuurschema Groene ruimte zijn migratiebeperkende maatregelen in de als kerngebied aangewezen gebieden in principe zelfs niet toegestaan. Ingrijpen in de populatieontwikkeling en het plaatsen van een raster om de AWD is dus niet wenselijk en met name het laatste is in strijd met het rijksbeleid. Een omrasterde AWD zou

met z'n 3500 ha bovendien te klein zijn om volgens de wet nog van 'wilde dieren' te kunnen spreken. Onder de 5000 ha vallen omrasterde dierpopulaties onder de Gezondheid en Welzijnswet voor Dieren, waardoor een zorgplicht geldt voor de dieren. Het is op dit moment nog niet duidelijk hoe een en ander in de nieuwe Flora- en faunawet zal zijn geregeld. Niet ingrijpen in de populatieontwikkeling en niet beperken van migratiemogelijkheden is derhalve de voor de hand liggende beslissing, maar dat heeft dus naar verwachting ook consequenties voor de omgeving. Naast vergroting van het leefgebied zal dus ook vergroting van het draagvlak moeten plaatsvinden voor acceptatie van de kans op schade, waarbij de financiële consequenties door de maatschappij als geheel zullen moeten worden gedragen. Lokaal zal 'maatwerk' in het beheer de kans op onacceptabele schade zo laag mogelijk moeten houden. Als voorbeelden kunnen worden genoemd: een wildkerend raster langs de drukke N206 (zoals reeds is geplaatst door de beheerder) het eventueel tijdelijk inrasteren van schadegevoelige percelen en het creëren van plaatsen waar het wild veilig kan wisselen over de wegen naar het Nationaal Park Zuid-Kennemerland ten noorden van de AWD en het Hollands Duin ten zuiden van de AWD. Gemeentewaterleidingen heeft in haar binnenkort te verschijnen nieuwe beheersvisie 1990-2000 duidelijk de intentie uitgesproken door overleg met diverse beheerders en provincie te komen tot vergroting van het leefgebied. Gemeenten, Provincies en Rijk zullen echter de belangrijkste rol moeten spelen in het vergroten van het draagvlak voor de uitvoering van een goed natuurbeheer. De druk van de snelgroeiende populatie damherten in de AWD kan de realisatie hiervan hopelijk versnellen.

Literatuur

- 1 Smit, R., J. Bokdam, M.F. Wallis de Vries, 1998. *Grote herbivoren & vegetatie in het Nationale Park De Hoge Veluwe. Effecten van rasterverwijdering.* Landbouwuniversiteit Wageningen.
- 2 Van Wieren, S.E., 1996. *Digestive strategies in ruminants and non ruminants.* Thesis WAU, Wageningen.

ING. L. VAN BREUKELLEN IS ECOLOOG BIJ GEMEENTEWATERLEIDINGEN AMSTERDAM, DR. G.W.T.A. GROOT BRUINDERINK IS SENIOR ONDERZOEKER BIJ ALTERRA, DR. S.E. VAN WIJEN IS UNIVERSITAIR DOCENT WILDBIOLOGIE AAN DE WAGENINGEN UNIVERSITEIT, ING. C.F. SCHOON IS HOOFD BEWAKING, RECREATIE EN NATUURBEHEER BIJ GEMEENTEWATERLEIDINGEN AMSTERDAM EN DR.IR. M.J.M. HOOTSMANS IS HOOFD VAN DE SECTOR ECOLOGIE BIJ GEMEENTEWATERLEIDINGEN AMSTERDAM.